Prof. univ. dr. Maria Bocșe

SÂNTANDREI ÎN TRADIȚIILE SATELOR ROMÂNEȘTI

Sărbătoarea lui **Sântandrei** precedă „Capul iernii", adică prima zi a lunii decembrie, care în calendarul popular se numea **Indrea, Undrea** sau **Andrea,** divinitate autohtonă, ce era cunoscută în tradițiile populare ca **Patronul Lupilor**. Această divinitate a luat probabil numele Sfântului Andrei – odată cu răspândirea creștinismului în spațiul carpato-dunărean, „Apostolul lui Hristos, cel întâi chemat", care a venit să creștineze ținutul geților de la Dunăre. Celebrarea acestui sfânt – primul creștin care a călcat pământul strămoșilor noștri – a fost fixată în calendarul religios la 30 noiembrie. Asimilându-se cu sărbătoarea religioasă „se ținea" și cea tradițională, autohtonă a **Sântandreiului,** la aceiași dată.

Icoană pe sticlă cu reprezentarea Sfântului Andrei

Etnologul român Ion Ghinoiu relevă coincidența acestei perioade cu „dionisiacele câmpenești" ale tracilor, când fermenta vinul în butoaie, ca și cu **Brumalia** romanilor. O remanență a acestor obiceiuri o avem chiar în denumirea populară a lunii noiembrie **Brumar**. „Indreiul", „Andreiul" – cum i se spune în Munții Apuseni, „Andreluşul" sau „Indreluşa" – cum îl dezmiardă în răsfăț diminutiv maramureşenii – ori Sântandrei – cum îl știu locuitorii din întreaga oikumenă românească, cu frigul și „fuga soarelui" prevestind negurile, tulburările cosmice și perioadele telurice care stricau rânduielile vieții oamenilor, ca și ale întregii naturi – era o sărbătoare respectată cu strictețe.

Ion Ghinoiu definea starea de teroare psihică instaurată de schimbările atmosferice, specifice în această zonă de „îmbătrânire" a anului: „ordinea se deteriorează neîncetat ajungând în noaptea de 30 niembrie, ziua Sfântului Andrei, la starea simbolică de haos, cea dinaintea Creației" (Ghinoiu, 2004).

În mitologia populară românească se mai numea și **Noaptea strigoilor** crezându-se că este timpul în care spiritele benefice ale morților își părăsesc locașurile de veci, încercând să-și apere familiile de agresiunea spiritelor malefice, strigoi, care iau mana laptelui și a roadelor, stârnind urgia fiarelor codrilor.

Încleștarea spiritelor **bune** cu cele **malefice** se aseamănă – în imaginația populară – cu însăși încleștarea dintre **toamnă** și **iarnă**, dintre **căldură** și **frig**, dintre **întuneric** și **lumină** – în această perioadă de sfârșit de ciclu astronomic și calendaristic. (ibidem, p. 370 și u.)

În plan mitologic, Sântandrei era considerat „cel mai mare peste vite și fiare" după cum subliniază Răspunsurile și Chestionarele lui Hașdeu, de la sfârșitul veacului al XIX-lea. (Mușlea, Bârlea, 1970, p. 407)

Această zi era respectată pentru apărarea vitelor de urși, de lupi și de alte jivine ale codrilor, precum paza caselor și a familiilor de strigoi.

Se respectau o serie de interdicții: să nu se scoată în acea seară gunoiul din locuință, „căci spiritele rele vin sub streașina casei și joacă pe gunoaie", „să nu se toarcă, să u se pieptene caierele de lână sau de cânepă", „să nu se taie și să nu se coase", „să nu se împrumute foc". Neobositul cercetător al Maramureșului, Pamfil Bilțiu relatează în interesanta carte „Fascinația magiei" diferite obiceiuri îndătinate în nordul țării: „...la Andreluș legau pieptinu, foarfecile și înturnam două blide laolaltă și nu le luam până trecea Andreluşa. Legam și hornu în pod cu o ață și zâcem: -Cum nu se clătesc **blidele**, așa nici lupii să n-aibă putere la marhăle mele, că lupii mâncau și vaci și oi, mâncau și caprele din munte". (Bilțiu, 2001, p. 92)

În ziua de Sântandrei – relatează în continuare același etnolog – în satele maramureșene se îndătina să se lege masa cu un lanț, se lega **indreaua** (ustensilă pentru alesul firelor în războiul de țesut), fusele, foarfecile, pieptenele, cu brâul de la cingătoare, ca astfel să fie legată gura lupiilor. Alteori se legau cu sfoară și le puneau sus, pe **meștergrindă**, cu aceeași finalitate de apărare a gospodăriilor. Bărbații nu lucrau nimic cu obiecte ascuțite sau tăioase, cu securea, cu fierăstrăul sau cu cuțitul, iar femeile nu se spălau pe cap, nici nu „desfăceau cucuruzul", ca să nu atace lupii, vitele de la pășune sau din gospodărie. (ibidem, p. 93)

Sfântul Andrei într-o iconografie ortodoxă

Un alt gest de valoare magică era acela săvârșit de femeile vârstince, care împleteau o sfoară lungă, și-i făceau 9 noduri, apoi o depănau și o păstrau la grindă, crezându-se că astfel este legată gura fiarelor din codru. (ibidem, p. 95)

Împotriva forțelor malefice se consuma usturoi, cu care se ungeau și ușile, ferestrele, gardurile, porțile, ghizdurile fântânilor, adică tot ce putea fi îmbolnăvit, distrus, pângărit de atingerea nevăzută a răului. La toate intrările casei și ale grajdurilor se legau fire de lână roșie, „contra deochiului" și a „tot răul".

La Sântandrei, ca la marile sărbători ale ciclului calendaristic – Anul Nou, Bobotează – fetele săvârșeau **practici de divinație**, de prevestire, pentru a-și **visa ursita sau măritișul**: „năposteau morile pe loc", adică porneau roata morii fără apă, ca astfel să se pornească peșitorii. De asemenea, luau pe furiș făină de la „veșca" morii și făceau o turtă cu apă și cu sare, pe care o coceau la focul aprins cu resteiele de la jug. După asfințitul soarelui sau la miezul nopții se duceau la tăietorul de lemne și, șezând pe el mâncau o jumătate din turtă, iar cealaltă jumătate și-o puneau sub pernă, ca să-și viseze ursitul. Mâncând, ascultau cu atenție lătratul câinilor. Dacă lătratul era gros, se crede că ursitul va fi bătrân. Dacă lătratul era subțire, mirele urma să fie tânăr. Noaptea, după ce foarfecele și piaptenele au fost legate, visau ce-și doreau. Dacă visau că dau apă cuiva, era semn că ursitul va fi „bun la găzdăluit". (harnic și agonisitor) Dar câte nu se credeau pentru stimularea norocului și a măritișului? La Sântandrei, oamenii încercau să afle puterea rodului, punând boabe de grâu la încolțit, în blide de lut și crengi de măr sau de cireș, care până la Crăciun înfloreau, fiind **sorcovele de altădată** și temeiul refrenelor colindelor, „Flori dalbe...".

Un obicei al sumbrei nopți de Sântandrei era și acela al **păzirii usturoiului**, îndătinat mai ales în zonele extracarpatice. Tinerii din sat se adunau la o gazdă, unde așezau pe cuptor câteva elemente cu o valoare magică: „măciulii" de usturoi, o ploscă cu vin, miere, covrigi, fire de lână roșie și busuioc. În cântec de fluier, fetele și feciorii jucau **hora usturoiului**, la această „șezătoare nocturnă" – ca în noaptea de Anul Nou – dar una dintre fete trebuia să păzească blidul cu usturoi. După o întreită încercare, flăcăii reușeau să ia usturoiul, și-l mâncau cu „julfă" și cu „covașă", ca și cu „lipii" nedospite, numite **colacul lui Andrei**, „turtița lui Andrelușa", ca un rit de inițiere, pentru a fi feriți de mușcătura fiarelor și de arșița bolilor. Tinerii spuneau povești în această noapte, vizând „puterea magică a cuvântului". Folcloristă bucovineană, Elena Niculuță – Voronca scria la începutul veacului XX – conform credințelor populare – că „Trei povești se fac trei păsări de foc și apără casa de nu se poate nimene apropia de ea, ele fac o roată de focce străjuiește gospodăria împotriva duhurilor necurate". (Niculița-Voronca, 1999, vol. I, p. 1204)

„Usturoiul" păzit avea proprietăți magice diferite: se planta primăvara și era păstrat de leac, la boală, sau ca panaceu apotropaic în călătoriile lungi. Era bun și de leac la vite. Numeroase erau și practicile de divinație, sărbătoarea fiind benefică pentru „ghicirea ursitei", căci, „cerul se deschide în această noapte și fiecare își poate vedea ursita". (Berdan, 2001, p. 153)

Regretata etnologă ieșeană, Lucia Berdan relata obiceiul „Vergelului" în ajunul Sântandreiului, îndătinat în ținuturile Moldovei, la fel cu cel practicat în zonele Transilvaniei, în ajunul Anului Nou sau în ajunul Bobotezei. **Vergelul** fetelor era un ritual nocturn, împlinit la o „gazdă" unde se adunau pentru datinile legate de această sărbătoare. Fata căreia urma să i se prezică ursita era scoasă afară, iar celelalte puneau obiecte – simbol sub blide răsturnate. Apoi fata era chemată, iar o bătrână inițiată, numită „ursitoare" îi deslușea semnificația fiecărui obiect: ban – om bogat, lingură – om sărac, sare – bărbat plăcut ca sarea, pâine – om bun, oglindă – om mândru etc. (Berdan, 2001, p. 153). „Vergelul" feciorilor conținea elemente arhaice, asemănătoare cu acelea ale „Vergelului" din zonele intracarpatice. În două cofe separate își puneau inelele feciorii și fetele, apoi un flăcău numit „Gogea" trebuia să fie un bărbat neprihănit, puritatea lui fiind condiția „pentru a accede la taina sacră" (ibidem). Era un ritual căruia de multe ori tinerii i se supuneau, legând prietenii și poate, viitoare logodne.

În credințele populare din Asia Mică, Egipt ca și în țările nordice sau cele mediteraneene se credea că usturoiul este un remediu pentru toate bolile. Pliniu scria că egiptenii considerau ceapa și usturoiul „deopotrivă cu zeii", datorită puterii lor vindecătoare și magice. Un adevărat „leac apotropaic" îl credeau și locuitorii așezărilor tradiționale din zonele balcanice. (Mesnil, Popova, 1997)

Sântandreiul marchează sfârșitul **ciclului de sărbători ale lupilor**. Prin rituri, interdicții și obiceiul mascării cu măști animaliere (între care și cea a lupului) se încerca îmbunarea carnasierului feroce, imitându-se în același timp vremile mitice și starea de haos primordial, dinaintea Creațiunii. În perioada „morții biologice" a naturii, „ordinea" stabilită se deteriorează, oamenii cred că lumea este bântuită de forțe malefice, lupi și strigoi, existând în practicile populare o adevărată **ritologie a lupului**, așa cum s-a exemplificat în paginile anterioare

și o **ritologie lycantropică** bazată pe credințele populare în transformarea oamenilor în lupi, **vârcolaci** sau **priculici**, datorită unor circumstanțe legate de nașterea acestora (cu placenta lipită pe cap, „căița", sau dacă se nasc 7-9-12 copii de același sex, unul va fi „priculici" etc.). denumirea de vârcolac vine din sârbescul „Vyrkolak" derivat din „vylk+dlak" – „cu păr de lup".

Credințe despre puterea „magiei cuvântului rostit" se mai păstrează și azi în enclavele retrase ale așezărilor montane. Între **interdicțiile** legate de noaptea Sfântului Andrei este și aceea de a rosti **numele lupului**, ca să nu-l atragi ca vrăjmaș asupra oamenilor și asupra turmelor. Un act inversat însă era acela de a da copiilor bolnavi pseudonimul „Lupul", pentru a dobândi puterea și agerimea carnasierului – în baza principiului magiei **similia similibus curantus**. Într-adevăr, în onomastica românească există acest nume foarte răspândit în toate ținuturile, ca și de altfel și în alte spații culturale europene (la francezi, germani, englezi etc.). fără îndoială, aceste credințe își au sorgintea în miturile orinilor noastre. Etnologul Romulus Vulcănescu relevă că lupul era o problemă a statului dac, figurantă în stindardul din aramă, cu cap de carnasier și cu trup de balaur. Purtat în mers, stindardul făcea un zgomot înfricoșător, datorită aerului care pătrundea în gura lupului, iar solzii de aramă ai trupului de balaur zăngăneau lovindu-se unii de alții. Acest stindard, ca și luptătorii care însoțeau stegarul purtând măști („tecte galea") de lupi și de urși creau teroare în rândurile dușmanilor (Vulcănescu, 1987, p. 499). Mircea Eliade îl cita pe geograful grec, Strabon, care sublinia în cartea sa „Geographia" că „dacii se numiră mai întâi daoi (...). O tradiție păstrată de Hesychius ne învață că daos era numele frigian al „lupului" (Eliade, 1980, p. 21). Exegetul român amintea și confreriile războinice indo-europene, ale căror rituri de inițiere presupuneau mascarea tinerilor în „lupi", ca și faptul că romanii – cueritori ai daciei – aveau același totem, „lupoaica" ce i-a alăptat pe Romulus și Remus, fii zeului Marte și întemeietorii Romei. În mitologia daco-romanilor s-a perpetuat astfel totemul „lupului", păstrat peste milenii în credințele populare, în folclor, în arta populară. În unele zone ale țării, sărbătoarea lui Sântandrei era numită și **Patronul lupilor** sau **Luparia** (Ghinoiu, 1997, p. 113).

Aceste credințe sut răspândite în diverse arii culturale. Astfel, francezii credeau în existența acestui om-lup, „le loup-garou", germanii, în „Werwolf", vechii indieni, în „Bhima" (apud Orian, 2006, p. 372-378).

Prin rituri prestabilite, omul ia măsuri apotropaice și de propițiere, încercând să separe existența umană de agresiunea lupilor și a licantropilor (strigoi „vii", „priculici", „moroi"). Unii etnologi creditează ideea că Sântandreiul va fi un posibil An Nou dacic, când se făcea trecerea de la toamnă la iarnă.

„Păzirea usturoiului" – un ritual al sumbrei nopți de Sântandrei (foto: Nicu Jianu)